

ELS NOMS DE CEPS I RAÏMS A LA LEXICOGRAFIA CATALANA DEL SEGLE XX. ALGUNES PROPOSTES PER AL *DIEC*

Xavier FAVÀ I AGUD
Barcelona

1. INTRODUCCIÓ

Valorar la selecció lèxica d'un diccionari és una tasca feixuga i complexa, abans que res per la mateixa diversitat d'interessos d'aquesta mena d'obres.¹ Els mots que componen les seves unitats acaben formant un conjunt compactat, on esdevé realment difícil esbrinar l'origen de la informació i el recorregut de qualsevol tria lèxica. Els paranys són múltiples: els lexicògrafs, en major o menor grau, sempre acaben acceptant la transfusió lèxica, però no sempre ho confessen. A més, les fonts de la informació emprades poden ser d'un rigor molt divers. A banda d'això, el procés de confecció d'una obra lexicogràfica implica nombroses mans abans que la dada recollida arribi a ser impresa definitivament, i aquest llarg camí de fixació tampoc no queda exempt de possibles badades. Cal, doncs, estudiar sistemàticament els diversos camps lèxics per poder valorar i millorar els futurs productes lexicogràfics, però la manca d'informació sobre molts d'aquests camps (o, almenys, la seva dispersió) dificulta notablement la recerca.

Aquest article, en concret, vol estudiar un camp lèxic ben específic i veure com ha estat tractat per la lexicografia moderna. L'àmbit escollit ha estat el vocabulari de la vinya, concretament un dels camps que dóna més rendiment lèxic: els noms de les castes de ceps i raïms (anomenats, tècnicament, *ampelònims*).² La raó d'aquesta elecció és que dispo de molt material sobre aquest tema i he pogut inventariar en català més de quatre-cents ampelònims diferents. La informació disponible, publicada recentment en forma de diccionari,³ es fonamenta en més de quaranta enquestes de camp pròpies fetes al llarg de tota l'àrea catalanòfona (entre els anys 1995 i 1998). També inclou moltes altres fonts (com, p. e., les enquestes de l'*ALDC*), així com un buidatge sistemàtic de tots els ampelònims coneguts en el conjunt de la lexicografia catalana. Amb el material aplegat es poden saber, amb certesa,

1. Com puntualitza un estudi lexicogràfic modern: «un diccionari no és simplement un producte lingüístic, sinó també sociohistòric, ideològic, pedagògic, comercial i estilístic» [CABRÉ, p. 22].

2. Del grec *AMPELOS* (en llatí, *vitis* 'vinya'). D'aquí deriva *ampelònima*, cultisme compost amb el també grec *ONOMA* 'nom'. Un *ampelònim* serà, doncs, el nom d'un cep (i el del respectiu raïm, lligat indissolublement a la seva planta).

3. Aquest diccionari (*vid.* la referència al capítol de Bibliografia: *DFavà*) us permetrà ampliar la majoria de dades aportades en el present article.

les absències i les presències d'ampelònims als principals diccionaris catalans del s. xx. I, per tant, es pot valorar amb prou precisió la qualitat informativa de cadascun en aquest subapartat lèxic.

A l'hora de considerar els diccionaris del s. xx que calia analitzar, he fet una selecció a partir de la informació ampelonímica que aportava cadascun d'aquells, però considerant només les obres d'àmbit pancatalà. Les escollides han estat: l'anomenat *Diccionari Aguiló* de M. Aguiló [DAG], el *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya* d'A. Griera [TrL], el *Diccionari català-valencià-balear* d'A. M. Alcover i F. de B. Moll [DCVB], el *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* de J. Coromines [DECat] i el *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans [DIEC]. Pot semblar una tria no gaire homogènia, des d'un punt de vista temàtic, però crec que representa prou bé un complet resum dels treballs lexicogràfics en català del segle ja passat.⁴ Hi incloc, de fet, un diccionari general normatiu (DIEC), tres diccionaris generals descriptius prou diferents (DAG, TrL, DCVB) i també un diccionari específic etimològic (DECat). També vull aclarir que l'absència en aquesta selecció del *Diccionari General de la Llengua Catalana* de P. Fabra [DGLC] té una explicació senzilla: la meua anàlisi dels ampelònims (i d'altra terminologia vitícola) d'aquest diccionari ja ha estat publicada recentment [Lvin, p. 291-308]. De fet, aquell meu article volia ser una resposta a les observacions que havia fet un dels pocs especialistes en la matèria a l'any 1993. En aquell moment, J. Veny plantejava una encertada qüestió sobre la presència lexicogràfica del lèxic ampelonímic: «Finalment, una qüestió no prou definida és la inclusió de noms de classes de raïm al DGLC ... una revisió d'aquest camp lèxic portaria probablement a la inclusió de noms de varietats que són utilitzades en la producció de vins de denominació d'origen ... De fet, però, entrem en un problema que és el dels límits entre el diccionari general i el diccionari exhaustiu» [Dial. Fil., p. 273].

De tota manera, amb l'aparició al 1995 d'un nou diccionari general i normatiu (DIEC), del qual s'esperen futures revisions, crec que el present article ha de centrar-se en l'anàlisi ampelonímica de la nova obra. Fins i tot, a més de valorar les seves definicions i les novetats respecte del DGLC, he afegit un altre capítol on proposo i justifico la inclusió de nous ampelònims per al DIEC, amb les respectives descripcions. També intento completar les definicions ja existents, gràcies a la descripció recollida a les meves enquestes. Tanmateix, el caràcter normatiu d'aquest diccionari planteja la necessitat de qüestionar si és oportú o no incloure certs noms de ceps i raïms. Els principals criteris que he adoptat per proposar quins nous ampelònims podien aparèixer a les futures edicions del DIEC han estat els següents. Primer: que es tracti de variants generades en català, com ha d'ajudar a demostrar la seva morfologia.⁵ Segon: que estiguin ben documentats en català abans del s. xx (millor si són presents abans del darrer terç del XIX, inici de la plaga fil·loxèrica). Tercer: que, en alguns casos, aquests termes catalans hagin estat manllevats per altres llengües romàniques (espanyol, occità, sard, etc.). I quart: que tinguin una àrea dialectal considerable, almenys fins a les darreres dècades. De fet, aquest darrer és un punt essencial i no proposo la incorporació de cap am-

4. És il·lustratiu que al final de la seva introducció, el DIEC [p. XL] acabi esmentant l'obra de Fabra, el DAG, el DCVB, el DECat i els materials de l'ALDC (que també aprofito en aquest article) com la culminació de la lexicografia catalana del s. xx. En canvi, un capítol anterior de la mateixa introducció del DIEC tracta amb molta més severitat al TrL: «...Antoni Griera publicà pel seu compte el *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya* (14 volums, Barcelona, 1935-1947), amb un resultat ben mediocre» [p. XIV]. Hi estic d'acord amb la valoració, però crec que els seus defectes no ens han de fer oblidar del tot una obra que va aplegar materials prou vàlids, sobretot els del *Butlletí de Dialectologia Catalana*.

5. Per tant, no inclouré en la meua selecció ni la *pepita* ni el *rossetí*, p. e., dos ampelònims de considerable extensió dialectal [vid. DFavà, p. 270 i 321], però que són mots clarament exògens al català.

pelònim que encara no sigui viu en algun parlar català.⁶ (Això no garanteix, és clar, que encara es practiqui el seu conreu).

2. ANÀLISI AMPELONÍMICA DE LA LEXICOGRAFIA CATALANA

2.1. *Diccionari Aguiló [DAG]*

Obra que aporta un cabal considerable d'informació sobre el lèxic vitícola. Sense comptar les possibles variants gràfiques, trobo, almenys, una seixantena d'ampelònims. I alguns d'aquests termes (com *matavells*, *nació*, *ridalenc*, etc.) no apareixen en cap altra font oral o escrita. Sobre tot s'han de destacar les aportacions sobre documentació antiga. P. e., mentre que el *DAG* (s. v. *vi*) ja documenta el *vi escanyacà* i el *vi verdiell* al 1587, no trobo cap més datació d'aquests noms de *vi* en cap altra font anterior al s. XIX.⁷ També és meritòria la seva informació en el relliscós terreny de les sinonímies. Estableix, p. e., una acceptable equivalència entre el *picapoll* del cat. oriental i el *verdil* del cat. occidental, o entre la *ullada* mallorquina i l'*ull de llebre* del cat. central.⁸

De vegades, però, no és prou acurat amb la selecció ortogràfica i apareixen dobles lèxics innecessaris. Així, p. e., després d'incloure entrades per al raïm *montona* i per al *montòneg*, amb força documentació antiga, afegeix també una innecessària entrada *muntona* per al mallorquí, que podria haver-se estalviat.⁹ Aquesta errònia tria gràfica arribarà fins al *DECat* [V, p. 839], el qual també preferirà la grafia *muntona*. D'altra banda, esmentaré que l'entrada del raïm *cruxó* esdevé del tot insòlita, amb la presència d'una sèrie de variants compostes difícils d'acceptar sense una anàlisi més acurada.¹⁰ He pogut documentar algun dels seus ampelònims derivats, però mai amb el genèric *cru<i>xó* al davant.

Algun cop, per errors de transcripció, s'acaben creant mots fantasmes. Pot ser, p. e., el cas de l'entrada *pansol*, una errada gràfica per *pansal* (raïm, aquest sí, ben conegut al camp català).¹¹ L'error queda demostrat pel mateix *DAG*, quan des de l'entrada *panser* remet a *pansal*, forma que després no apareix com a entrada independent. Un altre cas deu ser l'estranya entrada *garnatx*: «(Mataró) una casta de cep». Malgrat que al Maresme, de vegades, el cep *garnatxa* esdevé masculí, la forma que s'arplega és sempre amb *o* final: *garnatxo*, *garnatjo*.¹²

6. Així, malgrat l'expansió romànica de l'ampelònim català *mataró* al s. XIX (p. e.: 'materò' en occità [TdF]), no l'incloc en la meua selecció. La raó és que l'ALDC encara l'havia arplegat en dues poblacions a la dècada dels seixanta (Arbeca i Vinaixa), però jo ja no el sento enlloc a la darrerria del s. XX.

7. I quan apareixen, són noms de raïm amb modificacions morfològiques. El *DEsc* valencià, al 1851, recull la metàtesi consonàntica *vedriell* i la *RevSl* [XX, p. 261] esmenta un raïm *escanya gos*, forma composta que hauria substituït el mot patrimonial llatí *ca* per l'onomatopeic *gos*.

8. En canvi, obliada una relació tan evident com és la que hi ha entre *moscat* i *moscatell*; ja esmentada, per cert, pel *DLab* (a l'any 1840).

9. Això sense comptar algunes variants diatòpiques sobreres. Després d'haver inclòs les ben documentades entrades de *monastrell* i de *morastrell*, no calia afegir el dialectalisme menorquí *manestrell*, produït per un fenomen de centralització vocàlica.

10. Transcripció literalment aquesta confusa entrada del *DAG*: «*cruxó* (Mallorca): mena de raïm; *cruxó blanc* de Jerusalem, d'En Pretus, de s'encadenat, d'en valent; d'en vermay, d'esperó de gall, de senyal de gall, esturell calderer, esturell de pinyeta, esturell lluent».

11. Per a més informació sobre el *pansal*, *vid.* apartat 3.1.

12. La primera forma (*garnatxo*), transcrita per l'ALDC a Sant Andreu de Llavaneres. La segona, *garnatjo*, amb so africacat palatal sonor, recollida per mi a Alella [DFavà, p. 128].

Sospito que *garnatx* deu ser una ultracorrecció del mateix *DAG*. Igualment, caldrà atribuir el *corinyana*, «mena de raïm» de Menorca, a una errada de transcripció; ja que cap altra font no contempla aquesta variant, ni a les Illes ni al cat. continental. P. e., l'*Arxiduc* [II, p. 342] escriu al 1897 sobre un raïm menorquí anomenat *crinyana*.¹³ I, més recentment, les enquestes de l'*ALDC* han recollit *carinyana* a Maó, idèntica forma a la que jo també he sentit a Menorca, concretament a Sant Lluís [*DFavà*, p. 76].

2.2. *Tresor de la llengua* [TrL]

Un cas a part és el *TrL*, molt documentat pel que fa al camp ampelonià, però que ha estat font d'incorreccions i de mots fantasmes, a causa de la descurança en la seva confecció.¹⁴ En total, localitzo unes cent quaranta entrades referides a classes de raïm. Sols com a exemple, esmentaré els ampelònims que trobo a la lletra C: *cagats*, *calop*, *cama de garsa*, *cama de perdiu*, *cananeu*, *carinyana*, *carinyena*, *carrega-burros*, *carrega-somer*, *carrega-someres*, *cartoixà*, *cascavell verd*, *castellà*, *cor d'àngel*, *cor de colom*, *corinto*, *cruixent*, *cruixó*, *cua-sec* i *cuatendre*. Alguns d'ells, com el raïm *cascavell verd* o el *cor de colom*, no apareixen en cap altra font consultada, ni anterior ni posterior, la qual cosa obliga a cercar una futura confirmació. Tot i així, no es pot bandejar la seva informació ampelonià sense més, ja que diverses entrades seves que no apareixien en cap altra obra lexicogràfica han estat confirmades gràcies a recents enquestes dialectals. P. e., el *TrL* inclou l'entrada *maria domingo*: «cep negre (Gandesa)», nom compost que he pogut comprovar personalment en aquesta localitat de Gandesa al 1996 [*DFavà*, p. 198]. Igualment, inclou una entrada *mollaró*: «classe de raïm (Santa Coloma de Farners)», terme que també he pogut confirmar en aquesta mateixa població [*DFavà*, p. 205].

En canvi, no es pot ser gens condescendent amb l'entrada *raïm*,¹⁵ tèrbol repertori de pseudoampelònims que s'ha de rebutjar de pla i que, en tot cas, demanaria un rigorós examen individual de cadascun dels seus termes. Per començar, a banda del poc rigor en la transcripció,¹⁶ en aquesta entrada apareixen sovint formes sense descripció o sense localització geogràfica, de les quals ni tan sols sé trobar parònims al llarg de l'àrea lingüística catalana: *arbequí, *avinyonet, *casol, *confitura, *conxivera, *culroig, *cua de guilla, *daidescu d'Itàlia, *embeca, *errales, *esmirna, *esparraller, *esquinça-robes, *felanitxer, *llambrusca, *llostà, *mallorquí, *moraga, *musac, *nadal, *nasal, *pastoret, *sabuc, *tripes de frare, etc. En resum, una barreja injustificable de noms d'altres vegetals (com *arbequí*, *cua de guilla*, *moraga* o *sabuc*);¹⁷ d'ampelònims romànics manllevats a nivell literari: 'llambrusca' (cfr. l'italià *lambrusco*

13. Variant explicable per caiguda de la vocal pretònica en un context favorable d'oclusiva més líquida [kðri' - > kri' -]. Segons l'*ALDC*, és encara general a la Catalunya Nord: Salses, Sant Cebrià de Rosselló, Joc, Cornellà de Conflent, Ceret, Prats de Molló, etc.

14. Aquesta obra lexicogràfica pateix actualment una merescuda censura, per la poca fiabilitat de la seva confecció (vid. la nota 4). Tot i així, les seves entrades sovint són explícitament acceptades pel *DCVB*.

15. La principal raó del desgavell en l'entrada *raïm* és el fet de copiar potinament una publicació agrícola del s. XIX [*RevSI*, XX, p. 310-319], la qual incloïa una llista de varietats, de molt dubtosa fiabilitat, que més hauria valgut desestimar.

16. Falla, fins i tot, l'ordenació alfabètica. De fet, prefereixo incloure sols aquí, a peu de pàgina, les flagrants errades ortogràfiques: *castellàs* (per *castellà*), *gorgollessa* (per *gorgollassa*), *granitxa* (per *granatxa*), *llorà* (per *llora*), *mollenc* (per *mollinc*), *picapilla* (per *picapolla*), etc.

17. Consultant el diccionari, trobo que l'*arbequí* és una «varietat d'olivera, d'oliva» [DGLC, s. v. *arbequí-ina*], que la *cua de guilla* és descrita com a «panís (*Setaria italica*)» [DGLC, s. v. *cua*], que la *moraga* és el «nom donat a diversos bolets del grup dels ascomicets...» [DIEC, s. v. *moraga*] i que el *sabuc* (arcaisme per *saüc*) és descrit com a «arbret o arbust caducifoli (*Sambucus nigra*)...» [DIEC, s. v. *saüc*].

[GDLI]), 'llostà' (cfr. l'espanyol *listán* [COMENGE, p. 60-61]), o 'mallorquí' (cfr. el francès *mayorquin* [DncF, p. 223-224]); i d'altres errades.

Encara que no tan continuades com les de l'entrada *raïm*, tampoc no falten errades i descurances a la resta del diccionari. Així, les grafies errònies provoquen mots fantasmes com el raïm *rostet* del Montseny, que probablement hauria de ser *rosset*.¹⁸ Igualment, la *doleivera* de Benassal deu ser la *dolcivera*, recollida per l'ALDC a Atzeneta del Maestrat. També hi apareix al DCVB, s. v. *raïm*: «*Raïm de dolcivera*: és negre, llarguet i grosset, i dolç (Vinaròs, Lluçerna)». De vegades, el TrL de mossèn Griera es deixa emportar per insòlites associacions religioses. Així, apareix una entrada *cananeu* «classe de raïm», que segurament no té res a veure amb la tribu bíblica dels cananeus. Em sembla que deu tractar-se d'una mala transcripció del *canonau* alguerès: «qualitat de vi» [DSan]. Igualment, l'entrada *salvetà* («classe de raïm») no deu tenir cap relació amb el rés de la Salve. Suposo que caldria escriure **selvatà* i relacionarlo amb la comarca gironina de la Selva.

Pel que fa a la microestructura, sovintegen les definicions establertes per comparació amb altres classes de raïm. Tot seguit, transcriu alguna de les inadequades descripcions del TrL: «raïm negre, de gra rodó, semblant al *macabeu negre*»¹⁹ (s. v. *aragonès*); «raïm negre, semblant a la *planta de sitja*, però més esclarissat» (s. v. *lledoner*); i «varietat de raïm, semblant al *roget*, que té els grans llargaruts» (s. v. *tripó de gall*).²⁰ A sobre, fa servir grafies dialectalitzants com la reducció *forçallà* en lloc de *forçallada*, com la dissimilació *juriolencs*, etc. I tampoc no falten casos on el TrL situa en una mateixa població dues grafies distintes, sota entrades diferents. P. e., l'Espluga de Francolí apareix com a localitat per a l'entrada *parellada* («Raïm blanc...») i per a *trapat* («Raïm negre...»), però també per a les entrades *perellada* i *trapat* («Varietat de cep»).

2.3. Diccionari català-valencià-balear [DCVB]

Es tracta també d'un dels diccionaris més exhaustius a l'hora de recollir noms de ceps, raïms i vins catalans. P. e., sols en la lletra M trobo vint-i-cinc entrades d'ampelònims (sense comptar les secundàries): *macabeu*, *magdalena*, *malvasia*, *mamella de vaca*, *mandós*, *mansella*, *manuella*, *marseguera*, *martorella*, *mataró*, *mateu*, *miqueldarcos*, *mollar*, *mollerinc*, *mollinc*, *monestrell*, *montalbana*, *montona*, *montonega*, *morastell*, *morastrelló*, *moret*, *moro*, *moscat* i *moscatell*. De vegades, però, la descripció és quasi inexistent o, com a mínim, força imprecisa. I aquesta vaguetat es produeix sovint per causa de la transfusió lexicogràfica, la qual acostuma a ser explicitada.²¹

Malauradament, el DCVB (s. v. *raïm*) no inclou tots els raïms esmentats al llarg del corpus del diccionari, amb la qual cosa és impossible conèixer la totalitat dels noms de raïms del diccionari; si no és sabent els noms prèviament i buscant-los un a un. De fet, a la mateixa en-

18. El *DECat* [II, p. 487] suposa una forma **rostit*, però la presència al cat. central d'un raïm *rosset* (citat pel mateix TrL, s. v. *rosset*, a Sant Feliu de Guixols) em fa preferir aquesta correcció. Afegiré que també es coneix una forma femenina *rosseta* al Baix Empordà [DFavà, p. 320], i que sovintegen els paral·lelismes romànics. P. e., l'italià *rossetto/-a* o el retoromànic *vid rosett* [apud HOHNERLEIN, p. 197].

19. Definició molt poc afortunada del TrL. L'establiment de comparacions amb altres varietats és un mal plantejament lexicogràfic, però fer-ho amb una variant com el *macabeu negre* encara és més desencertat. Perquè encara que el *macabeu* sigui una varietat capital dins de les terres catalanes, aquesta és l'única referència que trobo d'un *macabeu negre*. Tots els meus informants, i els de l'ALDC, parlen sempre d'un raïm blanc (o roig, en algun cas aïllat).

20. De fet, el TrL oblidava incloure una entrada específica, tant per a la *planta de sitja* com per al *roget*, amb la qual cosa encara resulten més absurdes les definicions precedents.

21. Com a exemple d'aquesta vaguetat, reproduïxo un apartat de l'entrada *moret*: «Nom de certes varietats de raïm, com el *moret bàmbol* i el *moret trobat* (existents a Menorca, segons Aguiló Dicc.)» [DCVB].

trada ja s'avisava que «hi ha moltes altres designacions específiques de cada varietat de raïm, de les quals indicarem només les principals» [DCVB, IX, p. 102]. A la pràctica, però, aquesta entrada generalista està molt desconnectada de les entrades individuals del diccionari i s'observen nombroses contradiccions.

Resumeixo, a continuació, les principals incoherències de l'entrada *raïm*: 1) Falten raïms prou importants, tant a nivell diatòpic com diacrònic, ja inclosos al cos del diccionari: *aramon*, *carrega-ruc*, *escanyavelles*, *gateta*, *gorgollassa*, *martorella*, *mataró*, *mollar*, *montona*, *parrell*, *queixal de llop*, *trapat*, *valencí*, etc.²² 2) Hi ha molts noms de raïms que apareixen només en aquesta entrada i, per tant, no en tenen de pròpia (amb les mancances d'informació i la dificultat de consulta que això suposa). En cito uns quants: *raïm agramussa*, *raïm alicambuixer*, *raïm Escursac*, *raïm formigó*, *raïm franceset*, *raïm mansés*, *raïm pascari*, *raïm ribot*, *raïm senyal de gall*, etc. 3) Hi ha contradiccions entre algunes definicions d'aquesta entrada i les de les entrades respectives. De vegades, les definicions no arriben a contradir-se, però són notablement diferenciables. Això passa, p. e., en els casos següents: *alacantí*, *boval*, *cagat*, *fogoneu*, *forcallada*, *grec*,²³ *grumer*, *macabeu*, *magdalena*, *pansal*, *picapoll*, *planta*, *salzenc*, *trobat*, *ull de llebre*, etc.²⁴ 4) En d'altres ocasions, les grafies escollides per a l'entrada *raïm* no s'avenen amb la forma normativa de l'entrada principal. P. e., el vulgarisme *cluixent* (per *cruixent*), la grafia *cua-tendra* (per *cua-tendre*), o *joanenc* (per *joanec*); encara que en aquest darrer cas la forma escollida, *raïm joanenc*, és preferible a la de l'entrada principal. 5) Tampoc no és acceptable que ampelònims d'un àmbit tan restringit com l'*afartabellacos*, la *lloseta*, el *massacà*, el *raïm de grans de jueu* o el *raïm de sarró*, siguin inclosos entre les principals varietats. De fet, no he sabut trobar cap d'aquests cinc noms de raïm en cap altra font catalana, ni antiga ni moderna. Tot plegat, l'entrada *raïm* del DCVB sembla més un repertori extens i variat, agafat a l'atzar, que no pas una selecció meditada.²⁵

També el cos del diccionari planteja la necessitat d'esmenes. D'entrada, algunes descripcions fan pensar en varietats ja extintes, la qual cosa no és exacta, com demostren les enquestes més recents. P. e., el DCVB (s. v. *forcallada*) parla del «nom d'una mena de raïm que es collia a l'Horta de València abans d'entrar la filloxera». Jo mateix, a l'any 1996, vaig sentir parlar d'un conreu recent de la *forcallada* a moltes poblacions valencianes (Llíria, Montserrat d'Alcalá, l'Alforí, Aiolo de Rugat, etc.)²⁶ [DFavà, p. 118]. Una cosa semblant escriu el DCVB per a l'entrada *cardador*: «Nom d'una casta de raïm que hi havia a València abans de destruir-se les vinyes per les malalties». Encara que en aquest cas sí que pot tractar-se d'una varietat en desús.²⁷ Sols l'arplega l'ALDC, a la dècada dels 70, en la Torre de les Maçanes (l'Alacantí).

22. Sovint és el mateix DCVB el que reflecteix la importància antiga i moderna d'alguns d'aquests ampelònims no considerats 'principals' per a l'entrada *raïm*. P. e., s. v. *parrell*, ens dóna una descripció detallada, un grapat de localitats de Catalunya i del País Valencià, i una important documentació medieval com a raïm (i això que, generalment, les obres més antigues sols citen noms de vins).

23. Aquest *grec* presenta una sorprenent definició pseudocientífica: «té aplicacions medicinals sobretot per a guarir indigestions i reforçar la vista» [DCVB, IX, p. 103].

24. Per il·lustrar-ho millor, incloc les dues definicions del DCVB sobre el *macabeu*: «Varietat de cep i raïm de gra blanc i molt dolç i de vi fort i molt bo...» (s. v. *macabeu*); «...és blanc, atapeït, gros, de grans mitjans, no gaire bo per a menjar ni per a fer vi» (s. v. *raïm*).

25. És evident que l'anàlisi exhaustiva de les definicions ampelòniques seria matèria d'un estudi paral·lel, però depassa les possibilitats d'aquest article. De tota manera, sols cal repassar les meves dues notes precedents, per veure que els fragments citats del DCVB estan mal puntuats i presenten incoherències en la descripció.

26. Certament, les localitats que he esmentat són a les comarques meridionals de València. El que passa és que a l'Horta estricta ja fa anys que no es conrea cap mena de vinya.

27. Segons m'expliquen els viticultors més vells de Mallorca, la filloxera va obligar a empeltar els sarmes de plantes europees a la resistent soca dels ceps bords americans. Però alguna varietat no s'adaptava bé a l'empelt i, a poc a poc, va ser arraconada.

Tal com passava als diccionaris precedents, també el *DCVB* conté dobles lèxics innecessaris. Així, no fa cap falta l'entrada *bernassa*, totalment discordant amb l'etimologia (*vid. infra*: apartat 2.4.), quan també hi és l'entrada *vernassa*. De manera semblant, parla d'una *vi de mullinc* a l'Empordà [*DCVB*, s. v. *vi*], mentre que al cos del diccionari prefereix l'entrada *mollinc*: «varietat de raïm... (Llofriú)». Cal quedar-se amb la grafia associada a la localitat empordanesa de Llofriú, ja que s'avé més amb l'origen etimològic.²⁸ I per acabar aquesta llista de correccions, apuntaré que en diverses ocasions remet des d'una entrada a una altra i després oblida la segona. Així, sols en l'apartat ampeloniàmic, remet infructuosament des de *marseguera* a *messeguera*, des de *trapat* a *trepap* i des de *mansella* a *mançanella*.

2.4. Diccionari etimològic i complementari [*DECat*]

El *DECat*, donades les seves característiques, no pot recollir tots els ampelònims de manera ordenada, però sí que fa propostes etimològiques d'un bon grapat d'ells. He trobat informació específica de més de quaranta noms de ceps o raïms,²⁹ sense comptar altres variants que apareixen esporàdicament enmig de cites textuales. Són, entre d'altres, les entrades (o subentrades) següents: *aramon* [I, p. 134], *argamussa* [I, p. 377], *calop* [II, p. 441] o *palop* [VI, p. 209], *cambril* [II, p. 452], *c<a>riniana* [II, p. 1060], *esturell* [III, p. 814], *ferrandella* [III, p. 979], *fogoneu* [IV, p. 64], *garnatxa* [IV, p. 375], *giró* [IV, p. 513], *gorgollassa* [IV, p. 570], *isaga* [IV, p. 864], *macabeu* [V, p. 341], *mancès* [V, p. 504], *mandó* [V, p. 417], *mansella* [V, p. 504], *marseguera* [V, p. 504], *monastrell* [V, p. 776] o *morast(r)ell* [V, p. 504], *montalbana* [V, p. 842], *moscatell* [V, p. 621], *nació* [V, p. 865], *picapoll* [VI, p. 526], *ridalenc* [VII, p. 320], *sumoll* [V, p. 750], *trapat* o *trepadell* [VIII, p. 769], *valencí* [IX, p. 23] i *xarello* [IX, p. 465-466]. De tota manera, la concepció lexicogràfica d'aquest diccionari, on predomina la derivació etimològica per sobre d'una ordenació alfabètica estricta, dificulta la recerca de termes i fa ben difícil assegurar el nombre exacte d'ampelònims que apareixen citats a l'obra.

Encara que els seus encerts són més nombrosos que els desencerts, no puc deixar de qüestionar algunes explicacions superficials del *DECat* que semblen poc rumiades. Serà, p. e., el cas de la *isaga*: «¿potser terme comercial format combinant artificiosament l'element inicial d'*Isona* amb la terminació de *baga* 'baia, fruiteta'? No és de creure que s'inspiressin en el nom d'Isaac, per més que fos un descendent, però llunyà de Noè...» [*DECat*, IV, p. 864]. Sobre aquest terme, *vid. el meu diccionari (DFavà, s. v. isaga)*, on proposo una explicació etimològica a partir del mot onomatopèic 'zig-zaga'. Hi afegeixo diversa informació complementària, amb d'altres ampelònims catalans i romànics (p. e., les variants catalanes *sisaga* i *guisaga*, o les italianes medievals *zizaga* i *zisiga*).

Tampoc no em sembla gens convincent l'etimologia de *mancès* que proposa Coromines: «ross. *mancès* ... pot ser encruament de *marsellès* amb *raïm* (de color) *encès*; si no és mera aglutinació per dys-analysis (*raïm-encès* > *raïm mencès*); cf. *mansén* 'raisin rouge' en el gascò dels Gers (Cénac-Moncaut)» [*DECat*, V, p. 504]. De fet, el paral·lisme gascò 'mansén', confrontat per Coromines sense cap comentari, hauria permès una millor filiació i una pro-

28. El raïm *mollinc*, com altres variants similars (*mollar*, *mollaró* i *mollí*), deriva de *moll* 'tendre', a causa de la mollesa de la seva carn [*vid. DFavà*, p. 205].

29. En nombroses ocasions el *DECat* es limita a documentar noms de cep o raïm. Generalment els inclou com a derivats d'una altra entrada, però sense aportar cap mena d'explicació etimològica. Ho fa, p. e., en els casos següents: *boval* [II, p. 184], *escanyavella* [II, p. 500], *forçallada* [IV, p. 119], *grumet* [IV, p. 682], *martorelles* [V, p. 504], *parellada* [VI, p. 254], *parrell* [VI, p. 302], *ull de llebre* [VIII, p. 967], *ullada* [VIII, p. 968], *verdiell* [IX, p. 155], etc.

posta etimològica diferent.³⁰ De la mateixa manera, l'entrada *marseguera* no passa de ser un «article on aplega una successió de parònims més o menys sinònims», com li retreu COLOMINA [p. 240] amb prou raó. Són casos, doncs, on una certa vocació mossaràbiga (o occitanista) fa que Coromines dubti o que prengui partit per opcions molt poc sòlides.³¹

Deixant de banda les possibles errades etimològiques, comet una badada en el cas de l'ampelònim *gorgollassa*: «...*gorgollejar*, *gorgolleig*. D'ací potser, pel molt líquid que ren-deix, mena de raïm, mall.: ... la *gorgolla*<*s*>*sa*» [DECat, IV, p. 570]. Aquesta etimologia difereix completament de l'embullada explicació que apareix a *gargollassa*, simple variant vocàlica, amb la qual no estableix cap filiació: «*gargollassa*, potser més que derivar de l'arrel GARG- de *gargamella* etc., tindrà relació amb la GRAECULA VITIS de Columella 'plançó de vi grec': qui sap si per encreuament amb HIBERNACEA > it. *vernaccia*, cat. *garnatxa* (amb *-atxa* > *-assa* per desmossarabització anàlogica); o podríem suposar *GRAECULA pre-islàmic i llavors GRAE- > *gar-* i *-l-* > *-ll-* s'explicarien per si sols, i una pronúncia primera *-atxa* hauria estat desmossarabitzada» [DECat, IV, p. 370].

De retruc, en aquesta darrera explicació es genera una altra contradicció. Coromines fa derivar l'italià *vernaccia* del llatí HIBERNACEA, però això no s'adiu amb un altre article del seu diccionari: «...per creure que l'it. *vernaccia* ve de *vern*, variant d'*inverno*, com diuen aquells filòlegs, caldria una explicació semàntica ... És molt més convincent l'opinió de Migliorini i Angel Prato (tan experts en etimologies post-toponímiques i post-onomàstiques), segons la qual prové aqueix nom del de *Vernazzo*, un dels cinc pobles de la famosíssima comarca vinícola de les Cinque Terre» [DECat, IV, p. 375]. De fet, aquesta última explicació toponímica de l'italià *vernaccia* ('vernatxa', en català) és força més sòlida.

Una cosa semblant passa amb *valencí*, tractat a dues entrades diferents amb observacions contradictòries. Sota l'entrada *balança*, escriu: «en el sentit val. de 'espècie de raïm' [només en Escrig, 1851, deu ser mot de Llúria] és un altre mot, provinent de l'hispan. *balansí* pròpiament 'valencià'; la grafia *valencí*, que AlcM troba en Enric Valor de Castalla, per a un raïm molt dolç conreat a la rodalia de Cocentaina, és etimologitzant i no prou exacta fonèticament i històrica» [DECat, I, p. 569]. En canvi, en uns paràgrafs dedicats als gentilicis de València, escriurà: «I en la nostra llengua, *valencí* ha quedat com a nom de tot un gènere de raïm, ja detallat per Cavanilles (*Observ.* II, 258) ... els de Xixona es dediquen a vendre el 'ric raïm de *valencí*', MGadea (*T. del Xè* I, 230). J. G. M. ho constata en l'ús des de la capital fins a Oriola...» [DECat, IX, p. 23]. Aclariré que dono per bona la segona entrada, perquè dues afirmacions de la primera no són correctes. Primer: l'àrea dialectal de *valencí* no es limita a Llúria, sinó que s'estén al llarg del val meridional (com el mateix Coromines demostra a la segona cita). Segon: la grafia *valencí* és del tot apropiada perquè, precisament a Castalla, vaig sentir *valensí*, amb so labiodental [v-], igual que en altres poblacions alacantines, com Polop o Monòver [DFavà, p. 365].

2.5. Diccionari de la llengua catalana [DIEC]

En aquest subapartat lèxic, el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans aporta nombroses novetats respecte del seu predecessor fabrià. No només es modifica la descripció de diverses

30. Sovintegen, en occità, diversos paral·lelismes ampelònims, amb una documentació prou antiga: «*vin-he mansengue* (Jurançon, a. 1562) i *manseng* (Pyrénées-Atlantiques, a. 1784) [apud DncF, p. 216]; *mansin* (Bordeus, a. 1736) [apud TALLAVIGNES, p. 536]; etc. Això fa pensar en un origen occità, probablement toponímic (cfr. DFavà, s. v. *mancès*).

31. P. e., la seva primera hipòtesi sobre l'etimologia del raïm *marseguera* (o *merseguera*) no s'aguanta per enlloc: «Potser d'ar. *merr* 'el fel' *segîr* 'petit'?» [DECat, V, 504].

entrades, també se'n suprimeixen un parell i se n'afegeixen unes quantes més. Exactament, si al *DGLC* vaig trobar tretze ampelònims, al *DIEC* en localitzo vint. Excepte dos de suprimits ('afartapobles' i 'botallol'),³² hi són els mateixos raïms del *DGLC*: *blanquet*, *cruixent*, *escanyavelles*, *garnatxa*, *macabeu*, *malvasia*, *moscatell*, *pansa*, *picapoll*, *planta* i *xarello*. I, en realitat, la supressió d'*afartapobles* és més aviat una modificació, ja que la seva accepció s'inclou sota l'entrada *afartapobres*. La resta de novetats del *DIEC* són: *aramon*, *callet*, *carinyena*, *giró*, *monestrell*, *parrell*, *sumoll* i *ull de llebre*.³³

En principi, no m'allargaré sobre els ampelònims del *DIEC* que esmentava el *DGLC* i que ja he tractat en un estudi anterior [*Lvin*, p. 293-297]. Però sí que ressaltaré tres possibles modificacions que convé fer al *DIEC*. Primera: crec que l'entrada *escanyavelles* hauria de ser substituïda per *escanyavella*, ja que aquesta segona és l'única que recullen les enquestes dialectals més recents.³⁴ Segona: passa el mateix amb l'entrada *malvasia*, que s'hauria de canviar per *malvesia*; ja que tant la documentació medieval, com totes les enquestes fetes als parlars occidentals, recullen sempre la segona pronunciació.³⁵ I tercera: també convé qüestionar-se l'entrada *monestrell*, grafia que s'hauria de substituir per una forma d'etimologia més fidel: *monastrell*.³⁶ Aquí, la unanimitat del cat. occidental també és absoluta, ja que tinc constància, gràcies a les enquestes de l'*ALDC*, d'una pronúncia dialectal *monas-* / *moras-* a més de quaranta poblacions [*apud DFavà*, p. 207-208]. Ja havien preferit la grafia *monastrell* el *DAG* i el *DECat* [V, p. 576], però no pas el *DCVB* [VII, p. 536].³⁷

A continuació, analitzaré una a una les novetats del *DIEC*. 1) *aramon*: «cep vinífer de la regió del Llenguadoc» [p. 144]; 2) *callet*: «varietat de raïm, de gra rogenc, pròpia de Mallorca» [p. 317]; 3) *carinyena*: «varietat de vinya conreada al Principat de Catalunya, principalment al Priorat, i a Aragó» [p. 355]; 4) *giró*: «varietat de raïm de grans relativament petits, rossecs i molt dolços» [p. 955]; 5) *monestrell*: «varietat de raïm negre procedent de l'Empordà. *Vi monestrell*» [p. 1239]; 6) *parrell*: «varietat de raïm negre, semblant al *picapoll*» [p. 1358]; 7) *sumoll*: «varietat de raïm negre de grans grossos i llargaruts. *Cep sumoll*» [p. 1717]; 8) *ull de llebre*: «varietat de cep i de raïm negre» [p. 1829].

Si fem una anàlisi de les definicions precedents, podem observar com sovintegen les dades de procedència geogràfica, i potser aquesta mena d'informació no és prou pertinent. P. e., la frase de la *carinyena* «...conreada al Principat de Catalunya, principalment al Priorat, i a Aragó» ens destaca una freqüència en el conreu, fet circumstancial que pot canviar amb molta facilitat.³⁸ De la mateixa manera, les indicacions de l'*aramon* «...de la regió del Llengua-

32. Com vaig argumentar en un article precedent [*Lvin*, p. 293-294], la supressió d'ambdós mots era totalment encertada, ja que cap dels dos no tenia pràcticament vitalitat dialectal ni suport documental.

33. També podem considerar el *rojal* que no té entrada pròpia (ni descripció), però apareix esmentat com a exemple: «adj. Vermellós, dit esp. d'arbres, de fruites ... *Raïm rojal*» [*DIEC*, s. v. *rojal*].

34. Jo sento el singular *escanyavella* (o variants similars, com *ascanavella*, etc.) a Porrera, Sta Bàrbara i Traiguera [*DFavà*, p. 107]. I l'*ALDC* també arreplega formes en singular a Cambrils, Saidí, Roquetes, Amposta, Mas de Barberans, Ulledecona, Vinaròs, Sant Mateu del Maestrat, Alcobàsser i Alcalà de Xivert.

35. L'*ALDC*, p. e., arreplega *malv[e]sia* (o *malv[e]ssia*) al llarg de tot el cat. occidental: Peramola, Cubells, Móra la Nova, Peralta de la Sal, Alcalà de Xivert, Benigànim i Ontinyent. A més, des dels primers documents (fi del s. XIII), aquesta va ser la pronúncia adaptada al català: «Item bota de vin grech o de *malvesia*» [*apud GUAL*, p. 174].

36. Segons el *DCVB*, s. v. *monestrell*: «del llatí *MONASTERIELLU, dim. de MONASTERIU 'monestir'».

37. Suposo que la tria de la grafia *monestrell*, per part del *DCVB*, es basa en el fet que aparegui escrita així en l'obra de J. Roig [València, s. XV]. Penso, però, que aquesta grafia medieval pot ser simplement una variant textual alterada.

38. Molts dels meus enquestats m'han parlat de classes de ceps que, en pocs anys, havien passat d'un predomini en els vinyets regionals a la pràctica desaparició.

doc» o del *monestrell* «...procedent de l'Empordà» fan referència a un suposat origen geogràfic, basant-se en dades etimològiques o literàries. En el primer cas, se sap que el nom prové de la localitat llenguadociana homònima d'Aramon (*vid.* VENY, p. 52). I en el segon, la procedència empordanesa del *monestrell* (← monestir) ja havia estat referida per F. Eiximenis al s. XIV, tal com recull el *DECat* [V, p. 776]. Finalment, la dada del *callet* «...pròpia de Mallorca» pot ser interpretada com un marcador dialectal, la qual cosa no seria necessària en un diccionari normatiu (on se suposa que tots els mots recollits formen part de la llengua comuna).³⁹

D'altra banda, les definicions d'*aramon* i de *carinyena* poden fer creure que sols es tracta d'una mena de ceps, però, en realitat, també s'anomenen igual els seus respectius raïms. En general, les entrades ampelòniques són massa breus; centrant-se, sobretot, en el color dels raïms. Un cas a part seria la comparació de l'entrada *parrell* «...semblant al *picapoll*». ⁴⁰ Com ja he comentat al final de l'apartat 2.2., parlant de la microestructura, una descripció ampelònica basada en la comparació amb una altra varietat és una fórmula lexicogràfica poc adequada.

En conclusió, la llista d'ampelònims que obtinc del buidatge del *DIEC* millora la del *DGLC*, però encara és incompleta; tenint en compte la importància cultural del lèxic vitivinícola català. Així, si fem una anàlisi geolingüística, podem veure com dels vint ampelònims que recull el *DIEC* hi predominen totalment les varietats de Catalunya: *macabeu*, *sumoll*, *xarel·lo*, etc. De fet, no hi apareix cap nom dels raïms genuïnament valencians, malgrat la llarga tradició vitícola del País Valencià. (S'ha de reconèixer, això sí, que entre les novetats del *DIEC* respecte del *DGLC* s'ha afegit algun nom de raïm balear, com, p. e., el *callet*.)

3. APORTACIONS AMPELÓNIMIQUES PER A NOVES EDICIONS DEL *DIEC*

Ara és el moment d'exposar una llista dels noms de ceps i raïms que crec que haurien de figurar en un diccionari general i normatiu, com és el *DIEC*. Això inclou, en primer lloc, descripcions ampliades (o noves entrades secundàries) dels noms que ja hi apareixen i, en segon lloc, altres novetats ampelòniques, acompanyades d'una definició lexicogràfica. Lògicament, cada terme que aporto està justificat a bastament pel que fa a documentació i a àrea dialectal catalanes.

D'altra banda, a l'hora de completar les descripcions dels principals ampelònims, he tingut molt en compte les següents reflexions d'un lexicòleg francès: «Il est difficile, et même inutile dans un dictionnaire de langue, de donner définitions trop détaillées de ces réalités. Le lecteur doit pouvoir se contenter de quelques indications sommaires répondant par exemple à quelques questions: le raisin dont il s'agit est-il habituellement blanc ou noir ou indifféremment l'un et l'autre? de table ou de cuve? les grappes sont-elles petites et compactes ou grosses et lâches? les grains sont-ils petits et ronds ou gros et oblongs? Ici ou là, quand elle est vraiment pertinente, une indication sur la maturité précoce ou tardive du raisin...» [RÉZEAU, p. 119]. O sigui, tal com proposa P. Rézeau per al francès, intento establir en català una des-

39. La mateixa introducció del *DIEC*, signada per A. M Badia i Margarit, diu: «...aquest diccionari tindrà la funció d'exaltar la unitat de la llengua. Tots els seus parlars són la mateixa llengua, i per això tant hi hem fet desaparèixer les marques que senyalaven certes formes com a dialectals, com hi hem incrementat la presència de mots de tot arreu de la seva geografia» [p. XXVI].

40. Tot plegat, és clar, es tracta d'una simple transliteració de la informació aportada pel *TrL* (s. v. *parrell*): «varietat de raïm negre, semblant al *picapoll*».

cripció suficient que caracteritzi cada nom de raïm, aportant els trets més destacats que l'individualitzen. (Encara que això, evidentment, no coincideix amb el model de fitxa que faria un agrònom, qui precisaria millor la descripció ampelogràfica.)⁴¹

3.1. Possibles modificacions dels ampelònims presents al DIEC

Pel que fa als noms de raïm que ja apareixen al *DIEC*, crec que, gràcies a les meves enquestes, puc ampliar diverses definicions: 1) *aramon*: «*m.* Cep de raïms grossos i apinyats que fan un vi fluix. Grans negrens i rodons»; 2) *callet*: «*m.* Cep de raïms grossos i apinyats que fan un vi alcohòlic. Grans negres i rodons»; 3) *carinyena*: «*f.* Cep de raïms atapeïts que fan un vi aspre. Grans negres i mitjans»; 4) *escanyavella*: «*f.* Cep de raïms grossos per a fer un vi abundant. Grans daurats, de molt mal sabor»; 5) *garnatxa*: «*f.* (o *m.*)⁴² Cep de raïms petitets i apinyats que fan poc vi, però molt alcohòlic. Grans clars (o foscos), rodons i mitjans»; 6) *giró*: «*m.* Cep de raïms apinyats, primerencs. Grans morats, petits i rodons; ben dolços per a menjar»; 7) *macabeu*: «*m.* Cep de raïms apinyats, primerencs. Grans rossencs i grossos. Fan un vi molt bo»; 8) *malvesia*: «*f.* Cep de raïms llargs, primerencs. Grans blancs (o rogenes), rodons i mitjans. Fan un vi molt bo»; 9) *monastrell*: «*m.* Cep de raïms negres, tardans. Grans arrodonits i mitjans. Fan un vi fort i fosc»; 10) *moscatell*: «*m.* Cep de raïms de taula llargs. Grans blancs (o negres), molt dolços. Excel·lents per a menjar, també són bons per a vinificar i per a conservar»; 11) *pansa*: «*f.* Cep d'espaiats raïms de taula. Grans grossos, blancs (o rojos). De pell forta, són excel·lents per a fer panses. *Pansa valenciana*»; 12) *parrell*: «*m.* Cep emparrat de raïms apinyats. Grans negres de poca qualitat»; 13) *picapoll*: «*m.* Cep de raïms de taula que també fan un vi fi. Grans clars, llargaruts i de gust dolç»; 14) *planta*: «*f.* Cep de raïms grossos, primerencs. Grans grossos, blancs (o negres) per a fer vi. *Planta nova. Planta tardana*»; 15) *sumoll*: «*m.* Cep de raïms llargs que fan un vi aspre, molt fosc. Grans negres i ovalats»; 16) *ull de llebre*: «*m.* Cep de raïms grossos, primerencs. Grans negres, grossos i llargaruts. Bons per a fer vi»; 17) *xarehlo*: «*m.* Cep de raïms espaiats que fan un vi dolç. Grans dolços, rossos (o vermells), que també valen per a conservar».

Faig un parèntesi per a aclarir que a les definicions de *pansa* i de *planta* (números 11 i 14) he inclòs, en cursiva, les subvarietats *pansa valenciana*, *planta nova* i *planta tardana* perquè, de les diverses castes de 'raïm de pansa' i de 'raïm de planta', em semblen les més representatives. En primer lloc, el compost *pansa valenciana* ja es documenta a finals del s. XVIII [NAVARRRO, p. 13] i té encara una considerable àrea dialectal.⁴³ En segon lloc, la *planta nova* es documenta a finals del s. XIX [DMGa, s. v. raïm] i manté força vitalitat dialectal al llarg del País Valencià.⁴⁴ En tercer lloc, la *planta tardana* ja es documenta en valencià a mitjan s. XVI [PALMIRENO, p. 59v]. Actualment, sols l'he arrellegada a la localitat valenciana de les Useres [DFavà, p. 289].⁴⁵ Però aquest raïm català es devia estendre al País Valencià castellanòfon; on

41. Un tractat ampelogràfic, p. e., aclariria si el raïm és mitjà gros o mitjà petit, en quin moment concret madura (1a., 2a., 3a., o 4a. època), etc.

42. Encara que predominin les variants femenines, aquest ampelònim és sempre masculí al rossellonès; mentre que variants masculines i femenines s'alternen al nord de Catalunya. En aquestes zones he arrellegat formes com *garnatjo*, *garnatxo*, *granatja blanc*, *granatja gris*, etc. [DFavà, p. 128-129].

43. M'han parlat de la *pansa valenciana* (sempre fora del País Valencià, és clar) a Calonge de Mar, Sarra, Belianes i el Campell [DFavà, p. 259].

44. He anotat la *planta nova* a les poblacions valencianes de Torreblanda, Llíria, Montserrat d'Alcalà, l'Alforí, Aiello de Rugat i Jesús Pobre [DFavà, p. 287].

45. Va ser en aquesta mateixa comarca (Alcalatén), on l'ALDC també havia arrellegat uns anys abans la *planta tardana*, concretament a la població d'Atzeneta del Maestrat.

modernament es coneix com a *tardana* [LLATAS, II, p.192], reducció sintagmàtica sense cap adaptació lèxica.

Com es pot veure, sols em falta completar les definicions de tres ampelònims del *DIEC*: *afartapobres* [p. 45], *blanquet* [p. 257] i *cruixent* [p. 529]. Del primer, sols puc dir que he arrellegat *fartapobre* a una única localitat de la Franja Aragonesa (Torrent de Cinca) [DFavà, p. 113] i, per tant, no considero prou contrastada la descripció obtinguda. Més resultats va obtenir l'*ALDC*, unes dècades abans, recollint diverses variants (*fartapobre*, *fartapobres*, *raïm de fartapobres*) a bona part del cat. nord-occidental: Mequinensa, Fraga, Amposta i Roquetes.⁴⁶ Pel que fa al segon nom, *blanquet* és, sens dubte, l'entrada més inapropiada del *DGLC* (mantinguda pel *DIEC*). Pràcticament no té cap presència antiga ni actual en català, i convindria excloure'l del diccionari.⁴⁷ I el tercer ampelònim, *cruixent*, també el recullo en una sola població de Catalunya: Sarral [DFavà, p. 95]; però en aquest cas li passa el mateix a l'*ALDC*: Ulldescona. Sembla, doncs, una varietat d'escassa presència dialectal i sense documentació anterior al darrer terç del s. XIX.⁴⁸

A continuació, faig una proposta d'entrades secundàries prou significatives per figurar al *DIEC*, les quals tracto de justificar tot seguit. En primer lloc, la variant *carinyena* potser ha d'anar acompanyada d'un parell de formes secundàries: *carinyana* i *caranyena*. Aquest cep de procedència aragonesa, molt arrelat en català, es documenta des de finals del s. XVIII, però precisament sota les variants *carinyana* [MARCÉ, p. 24] i *caranyena* [NAVARRO, p. 13]. La primera d'aquestes variants encara se sent al cat. septentrional (Cotlliure i Santa Coloma de Farners) i a Menorca (Sant Lluís) [DFavà, p. 76]. La segona, perviu a les comarques vitícoles del sud de Catalunya: Riudoms, Porrera i Gandesa [DFavà, p. 76]. Si sumo a les meves dades altres informacions (de l'*ALDC*, o del *DCVB*, s. v. *carinyena*),⁴⁹ observo que la forma normativa *carinyena* és, territorialment, la més esparsa i la menys antiga.⁵⁰

També caldria afegir un parell d'entrades secundàries per a la *garnatxa*. Es tracta de *vernatxa* i, sobretot, de *granatxa*. L'arcaisme *vernatxa* (o *vernassa*) ja apareix documentat com a vi a finals del s. XIV [apud *DCVB*, s. v. *vernatxa*]. Jo encara l'he sentit a molts punts del cat. occidental: Gandesa, Traiguera, les Useres i Torreblanca [DFavà, p. 129-130]. D'altra banda, la *granatxa* esdevé una variant tan estesa o més que la forma normativa. Documentada al s. XVIII [MARCÉ, p. 24], encara és molt coneguda al rossellonès (Parestortes i Cotlliure), al cat. central (Artés, Esparreguera, la Granada, Sarral, Belianes, Creixell de Mar i Mont-roig del Camp) i al cat. nord-occidental (Porrera, Figuerola d'Orcau, Areny de Noguera, el Campell i Torrent de Cinca) [DFavà, p. 129].⁵¹

46. Com es pot veure, totes les variants nord-occidentals deriven de 'fartar', no pas de 'afartar'. Encara que la documentació més antiga sí que recull formes aglutinades; com p. e., el *DLab* del 1839 (s. v. *afartapobres*).

47. En tot cas, es podria substituir pel seu femení *blanqueta*, un ampelònim prou conegut al cat. septentrional (l'*ALDC*, p. e., l'arrellega a Jòc, Montoriol, Bassegoda i Oix) i documentat a finals del s. XVIII [MARCÉ, p. 106]. També detecto aquesta *blanqueta* a l'eivissenc (Santa Agnès de Corona) i al val. apitxat (Montserrat d'Alcalà) [DFavà, p. 53], però les respectives definicions fan pensar en varietats diferencials.

48. Puc documentar el *cruixent* en una publicació catalana de l'any 1871 [*RevSI*, XX, p. 261]. I també en un diccionari valencià del 1891: «Raïm cluixent ó cruixent» [*DMGa*, p. 1954].

49. L'*ALDC*, p. e., arrellega *caranyena* al sud de Catalunya: la Torre de Fontaubella, Marçà, Vilalba dels Arcs, Móra la Nova, l'Ametlla de Mar i Horta de Sant Joan. I la forma *carinyana* als territoris catalanòfons més septentrionals: Sant Cebrià de Rosselló, Cornellà de Conflent, Prats de Molló, Maçanet de Cabrenys, Tossa de Mar i Maó.

50. Suposo que la tria de *carinyena* coincideix amb l'actual topònim aragonès 'Cariñena', nom d'on deriva l'ampelònim català. Però vull destacar que en la *Crònica* del Cerimoniós, la denominació catalana del topònim era 'Caranyena' [apud VINY, p. 54]. Fins i tot, es troba 'Carañena' al s. XIV en un document de l'ACA, en aragonès [apud TRENCHS, p. 361].

51. Fins i tot, la sento al Camp de Túria (Llíria, a. 1996), però allà potser sigui una denominació moderna.

Igualment, el *moscatell* hauria de comptar amb una entrada secundària per al *moscat*. Aquest segon terme està ja documentat com a nom de vi al s. XIV [apud TRENCHS, p. 353 i 364] i com a nom de raïm al XVI [POU, p. 40]. La seva àrea dialectal encara abasta tots els parlars septentrionals, des del rossellonès fins al pallarès: Cotlliure, Vilajuïga, Calonge de Mar, Santa Coloma de Farners i Figuerola d'Orcau [DFavà, p. 226].

I, segurament, l'ampelònim *pansa* també mereix dues entrades secundàries: *pansal* i *panser*. En primer lloc, el *pansal* ja apareix documentat a finals del s. XVII en alguerès [BOSCH, p. 368]. I sembla que des d'aquí es va estendre als parlars sards: *pansali* o *passale* [CETTOLINI, p. 48]. Jo l'he sentit encara en punts de Catalunya (Riudoms) i de Mallorca (Sant Llorenç des Cardassar) [DFavà, p. 255]; i l'ALDC l'ha arplegat precisament a l'Alguer, així com en d'altres localitats del sud de Catalunya (Cambrils i Marçà) i de Mallorca (Pollença i Santanyí). En segon lloc, hi ha el *panser*, de documentació més tardana, perquè no està registrat fins al s. XIX [RevSI, xx, p. 264]. De tota manera, també s'ha estès modernament a terres castellanès: *pansé negro* [FEIJÓO, p. 210].⁵² Territorialment, el *panser* encara és molt conegut al cat. central: Santa Coloma de Farners, la Granada, Belianes, Sarral i Creixell de Mar [DFavà, p. 255].

I, per acabar, potser el *picapoll* també hauria d'acompanyar-se d'una entrada secundària *picapolla*. Aquesta variant femenina, documentada ja al s. XV [apud RAICH, p. 20], encara és viva al cat. septentrional (Parestortes, Cotlliure i Vilajuïga) i en punts del cat. central (Calonge de Mar i la Granada) [DFavà, p. 272].

3.2. Proposta de nous ampelònims per al DIEC

Malgrat la millora respecte del DGLC, el DIEC encara omet alguns raïms importants de les terres catalanes. Crec que les absències principals són aquestes: *boval*, *colló de gall*, *fogoneu*, *forçallada*, *gateta*, *grumet*, *magdalena*, *mamella de vaca*, *messeguera*, *palop* o *calop*, *parellada*, *santjaume*, *tintorera*, *trepant*, *trobat*, *valencí* i *verdiell*.⁵³ I potser falta també un vi: el *grec*.

El primer i més indiscutible dels ampelònims és el *boval*. Esdevé la primera varietat del País Valencià, no només en extensió diatòpica, sinó també en nombre de conreus.⁵⁴ Documentat ja al s. XV en l'obra de J. Roig [apud DECAT, II, p. 184], l'he arplegat sobretot en valencià (les Useres, Lliria, Montserrat d'Alcalà, l'Alforí, Castalla i Jesús Pobre), però també en mallorquí (*boal* a Consell) [DFavà, p. 58-59]. La seva expansió romànica és tan gran que fa dubtar si no devia ser un mot comú al llatí vulgar, però la documentació més antiga és, de llarg, la valenciana.⁵⁵ Des del català s'hauria estès a l'espanyol: *bobal* [apud COMENGE, p. 68]; al sard: *bovåle* o *bovåli* [DES, s. v. *bovåle*] i *bovaleddu* [CARA, p. 90]; i al portuguès: *boal* [apud TALLAVIGNES, p. 533] i *bobal* per al brasiler [DLP, I, p. 380]. La definició lexicogràfica de *boval* pot ser aquesta: «m. Cep de raïms grossos i apinyats que enfosqueixen el vi. Grans negres i rodons».

El segon ampelònim, que potser ha estat ignorat en alguns lèxics per tractar-se d'una referència sexual, és el compost *colló de gall*. Ja es documenta així en un vocabulari de mitjan

52. Les variants de morfologia genuïnament espanyola són, p. e., *pasa* o *pasera blanca* [ABELA, p. 326 i 323].

53. Encara que les variants *marseguera* i *trepant* tenen una àrea dialectal equiparable a *messeguera* i a *trepant*, respectivament, escullo aquestes darreres formes per raons etimològiques: *vid. DFavà*, p. 203-204 i 352-353.

54. PIQUERAS [p. 116] destaca que el *boval* era a l'any 1986 la varietat més estesa en terres valencianes. A la comarca de la Plana d'Utiel, p. e., esdevé quasi un monocultiu.

55. Encara que hi hagi documentació portuguesa del *boal* des del s. XVII, les referències al seu origen valencià són prou explícites. P. e., l'entrada del *DdeF*: *boal-de-alicante*.

s. XVII [TORRA, s. v. *rahim*].⁵⁶ De tota manera, la seva extensió actual està marcada per la multiplicat de variants:⁵⁷ *botó de gall*, *colló de gat*, *collons de gall*, *ous de gall*, etc. Arreplego les diverses variants al llarg de tota l'àrea lingüística catalana: Vilajuïga, Calonge de Mar, Artés, la Granada, Santa Agnès de Corona, Porrera, Torrent de Cinca, Castalla i Polop [DFavà, p. 87 i 88]. La definició lexicogràfica de *colló de gall* pot ser aquesta: «*m.* Cep emparrat de raïms de taula. Grans rojos, grossos i llargaruts».

El tercer ampelònim és el *fogoneu*, documentat al s. XIX [RevSI, xx, p. 261]. Es tracta d'un dels principals ampelònims balears. Concretament l'he sentit al mallorquí (Consell, Porreres i Colònia de Sant Pere d'Artà) i a l'eivissenc (Santa Agnès de Corona i Sant Agustí des Vedrà) [DFavà, p. 117]. La definició lexicogràfica de *fogoneu* pot ser aquesta: «*m.* Cep de raïms petits i apinyats que fan un vi abundant. Grans foscos, menuts i poc dolços».

El quart ampelònim és la *forcallada*, documentada al País Valencià a finals del s. XVIII [VALCARCEL, p. 27], i ben coneguda encara avui al val. apitxat (Llíria i Montserrat d'Alcalà) i al val. meridional (l'Alforí, Aiello de Rugat, Castalla i Mondòver) [DFavà, p. 118]. Cal ressaltar també la seva expansió als parlars espanyols: p. e., *forcallat tinta* a Múrcia [SERRANO, p. 177]. La definició lexicogràfica de *forcallada* pot ser aquesta: «*f.* Cep de raïms llargs que fan un vi abundant, però fluix. Grans rogencs i grossets».

El cinquè ampelònim és la *gateta*, documentat també a finals del s. XVIII al País Valencià [VALCARCEL, p. 31]. Ben coneguda encara avui al val. apitxat (Llíria i Montserrat d'Alcalà) i al val. meridional (Aiello de Rugat i Jesús Pobre) [DFavà, p. 140].⁵⁸ La definició lexicogràfica de *gateta* pot ser aquesta: «*f.* Cep de raïms apinyats i primerencs, per a fer vi. Grans rodons, blancs (o negres)».

El sisè ampelònim és el *grumet*. Documentat a mitjan s. XVII [apud DCVB, s. v. *grumet*], l'he pogut arreplegar, sota múltiples variants (*bromet*, *gromet*, *grumer*, *grumés*, etc.), al llarg del cat. nord-occidental (Belianes, Vilves, Porrera, el Campell i la Sorollera) i en punts del val. meridional (l'Alforí i Montixelvo) [DFavà, p. 152-153]. La definició lexicogràfica de *grumet* pot ser aquesta: «*m.* Cep emparrat de grossos raïms de taula. Grans rodons, blancs (o negres). De pell forta, valen per a conservar».

El setè ampelònim és la *magdalena*. Encara que no es documenta fins al s. XIX [RevSI, XX, p. 316], té una àrea dialectal molt repartida. L'arreplego en punts de Catalunya (Sarral i Porrera), de la Franja Aragonesa (Torrent de Cinca) i, sobretot, a Mallorca (Consell, Porreres i Sant Llorenç des Cardassar) [DFavà, p. 180]. La definició lexicogràfica de *magdalena* pot ser aquesta: «*f.* Cep de raïms de taula, molt primerencs. Grans blancs i rodons, de gust ben bo».

El vuitè ampelònim és la *mamella de vaca*. No he trobat gaire documentació antiga d'aquest terme, però segurament la seva forma composta en té part de culpa. La primera referència, molt lateral, és la grafia algueresa 'tita de vacca', de principis del XVIII [apud BOSCH, p. 620].⁵⁹ En canvi, l'àrea dialectal actual és molt considerable. Sento la *mamella de vaca* a una

56. Aquesta datació, de l'any 1640, em fa escollir com a forma principal *colló de gall*, enfront dels altres compostos. Sols el *botó de gall* té una antigor documental considerable: l'Alguer, a. 1739 [BOSCH, p. 363]. De tota manera, *colló* és el terme originari i la resta (*botó*, *ou*, *tripó*, etc.) són només eufemismes per evitar un mot d'explícit contingut sexual.

57. Per no parlar dels nombrosíssims paral·lelismes romànics: l'espanyol *huevo de gallo* [ABELA, p. 320], l'italià *cogioni de galo* [DEI, p. 3968], l'occità *testicule di gau* [DPF, s. v. *rasin*], el portuguès *colhão-de-galo* [DdeF], i un llarg etcètera.

58. Em van parlar també de la *gateta* al Bages (Artés, a. 1996), però dubto si no serà un conreu local importat modernament.

59. També l'ALDC va recollir fa uns anys la *tita de vaca* a l'Alguer. De tota manera, sembla ser un préstec del sard; llengua on sovintegen formes com *titta de bàcca*, *tittavàccina*, etc. [CARA, p. 93].

dotzena de localitats al llarg de tot el cat. occidental, i de Mallorca i Eivissa [DFavà, p. 189]. La definició lexicogràfica de *mamella de vaca* pot ser aquesta: «f. Cep emparrat de raïms espaiats, tardans. Grans blancs (o rojos), grossos i llargaruts. Sols valen per a menjar».

El novè ampelònim és la *messeguera*, documentada a finals del s. XVIII [VALCARCEL, p. 30]. És present encara avui a la Franja Aragonesa (la Sorollera), al val. apitxat (Montserrat d'Alcalà) i, sobretot, al val. meridional (l'Alforí, Aiolo de Rugat, Castalla, Jesús Pobre i Polop) [DFavà, p. 202]. La definició lexicogràfica de *messeguera* pot ser aquesta: «f. Cep de grossos raïms que fan un vi fluix. Grans blancs i arrodonits, gens dolços».

El desè ampelònim és el *palop*, documentat al País Valencià a mitjan s. XVI [PALMIRENO, p. 59v]. Encara és conegut a Eivissa (Santa Agnès de Corona i Sant Agustí des Vedrà) i en diversos punts del cat. occidental (Porrera, Traiguera i Llúria) [DFavà, p. 246]. Des de l'alguerès,⁶⁰ aquest ampelònim s'hauria estès al sard: *galop* [CETTOLINI, p. 47] o *palòppo* [DES, s. v. *galóppu*].⁶¹ La definició lexicogràfica de *palop* pot ser aquesta: «m. Cep de raïms espaiats, blancs (o vermells). Grans llargaruts, de pell forta. Bons per a menjar i per a fer panses». En aquest cas es podria afegir una entrada secundària per al *calop*, ja documentat a finals del s. XVIII [apud DCVB, s. v. *calop*]. Actualment és la variant usada a Menorca i a Mallorca: Sant Lluís, Consell, Porreres, Colònia de Sant Pere d'Artà i Sant Llorenç des Cardassar [DFavà, p. 245].

L'onzè ampelònim és la *parellada*, documentada al s. XIX [RevSI, xx, 312]. La seva àrea dialectal s'estén per tota la Catalunya meridional: la Granada, Belianes, Sarral, Creixell de Mar, Riudoms, Gandesa i Santa Bàrbara [DFavà, p. 262]. La definició lexicogràfica de *parellada* pot ser aquesta: «f. Cep de raïms grossos i apinyats, tardans. Grans rodons, clars (o foscos). Fan un vi fluix».

El dotzè ampelònim és el *santjaume*. Encara que no es documenta fins al s. XIX [RevSI, xx, p. 265], la seva extensió dialectal és molt notable. Abraça bona part del cat. central (Artés, Alella, Esparreguera, la Granada, Sarral i Riudoms) i del cat. nord-occidental (Porrera, Figuerola d'Orcau, el Campell i Corbera d'Ebre) [DFavà, p. 328]. La pèrdua de la connotació religiosa ha generat una forma reduïda *jaume* en mallorquí.⁶² La definició lexicogràfica de *santjaume* pot ser aquesta: «m. Cep de raïms de taula, primerencs. Grans blancs i mitjans».

El tretzè ampelònim és la *tintorera*, documentada a finals del s. XIX [ROIG, p. 51]. Es tracta d'un ampelònim estès al llarg de tot el País Valencià; l'he sentit a les Useres, Llúria, Montserrat d'Alcalà, l'Alforí, Aiolo de Rugat, Castalla i Monòver [DFavà, p. 345]. La definició lexicogràfica de *tintorera* pot ser aquesta: «f. Cep de raïms que enfosqueixen molt el vi. Grans rodons, de pell aspra».

El catorzè ampelònim és el *trepat*, documentat al s. XIX [RevSI, xx, p. 266]. Es tracta d'un ampelònim prou estès al sud de Catalunya (Sarral, Belianes, Riudoms, Porrera i Santa Bàrbara), al nord del País Valencià (Traiguera) i en punts de la Franja Aragonesa (Areny de Noguera) [DFavà, p. 350 i 352]. La definició lexicogràfica de *trepat* pot ser aquesta: «m. Cep de raïms llargs i apinyats, tardans. Grans negres i dolços, per a fer vi».

El quinzè ampelònim és el *trobat*. Conegut des de finals del s. XVI [apud DAG, s. v. *vi*], encara avui sobreviu com a ampelònim a bona part del cat. nord-occidental: Vilves, Figuerola d'Orcau i el Campell. [DFavà, p. 354]. Però la seva àrea dialectal devia ser molt més extensa,

60. No hi ha dubte de la presència del *palop* a l'Alguer. Ja apareix documentat a finals del s. XVII [BOSCH, p. 368]. Modernament també és localitzat per l'ALDC i pel DSan, els quals constaten un canvi de líquides (*pa-rop*), fenomen característic d'aquell parlar.

61. També he documentat un antic préstec lingüístic (a. 1807) per al País Valencià castellanòfon: *palot* [ROJAS, p. 224].

62. L'ALDC recollia el raïm *jaume* a Felanitx; jo el vaig sentir a la Colònia de Sant Pere d'Artà [DFavà, p. 328].

com demostren els manlleus del francès (*tourbat* [DncF, p. 356]), del sard (*trobadu* [CETTOLINI, p. 48], *torbat* o *turbàt* [CARA, p. 93]) i de l'italià (*torbato* [DEI, p. 3825]). Crec, doncs, que una expansió lingüística d'aquesta mena serveix per a avalar la seva presència en un diccionari general. La definició lexicogràfica de *trobat* pot ser aquesta: «*m.* Cep de raïms grossos per a fer vi. Grans negres i rodons».

El setzè ampelònim és el *valencí*, documentat al País Valencià a finals del s. XVIII [VAL-CARCEL, p. 27]. La seva presència dialectal és important encara al val. apitxat (la Pobla de Vallbona) i a tot el val. meridional (Castalla, Jesús Pobre, Polop i Monòver) [DFavà, p. 365]. Des del català, aquest terme s'ha estès a l'espanyol meridional, per adstrat: *valancí* a Andalusia [ROJAS, p. 177] i *valencí* a Múrcia [VGar, p. 130]. I també s'ha estès al francès, gràcies a l'exportació marítima: *valensí* [DncF, p. 366]. La definició lexicogràfica de *valencí* pot ser aquesta: «*m.* Cep emparat de raïms de taula. Grans grossos, blancs (o negres), de gust dolç».

El divuitè i últim dels ampelònims és el *verdiell*, documentat a finals del s. XVI [apud DAG, s. v. *vi*]. Avui dia encara el coneixen al cat. nord-occidental (Porrera, Santa Bàrbara i Traiguera), al val. septentrional (Torreblanca i les Useres) i al val. meridional [DFavà, p. 370 i 371]. La definició lexicogràfica de *verdiell* pot ser aquesta: «*m.* Cep de raïms de taula ben dolços, que també fan un vi suau. Grans clars i rodons».

I finalment, encara que com a raïm el *grec* té actualment una àrea dialectal reduïda pràcticament a Eivissa,⁶³ s'ha de tenir en compte que el seu vi ha estat un dels més famosos del comerç mediterrani.⁶⁴ Així, el 'vi grec' ja era esmentat pels autors medievals, com F. Eiximenis [apud DCVB, s. v. *moscatell*] o B. Metge [apud DCVB, s. v. *grec*]; i també és present a la lexicografia catalana antiga: des del Renaixement [DBusa, s. v. *vi*] fins a la Renaixença [DLab, s. v. *vi*]. Si comparem la importància del *vi grec* amb la de vins forans recollits pel DIEC, com poden ser el *marsala* o la *mançanilla*,⁶⁵ no hi ha dubte que un vi tan lligat a la gastronomia i al comerç medieval no ha de faltar en un diccionari general del català. Una subentrada lexicogràfica de *grec* pot ser aquesta: «*m.* ANT. Famós vi medieval, provinent del Mediterrani oriental».

4. BIBLIOGRAFIA CITADA

- ABELA Y SAINZ DE ANDINO, E. (1885): *El libro del viticultor: Breve resumen de las prácticas más útiles para cultivar las viñas y fabricar buenos vinos. Producción y comercio vinícola. Clasificación y sinonimia de las vides*. Madrid.
- ALDC = VENY, J. i PONS, L. (2001 i ss.): *Atlas Lingüístic del Domini Català*. Institut d'Estudis Catalans.
- [Arxiduc] = LUDWIG SALVATOR, Erzherzog (1897): *Die Balearen in Wort und Bild geschildert*. Würzburg und Leipzig.

63. Jo l'arreglo a Santa Agnès de Corona [DFavà, p. 151] i l'ALDC ho havia fet uns anys abans a Sant Josep de sa Talaia.

64. Segons un historiador valencià: «els mercaders de la corona d'Aragó en la Mediterrània ... pogueren adonar-se de la demanda que els mercaders venecians i genovesos feien dels vins de Xipre, Candia, Creta, Morea i les illes de la Mar Egea. Aqueixos vins, que genèricament es deien 'vins grecs', prompte es posarien de moda» [Vins, p. 21].

65. Encara que el DIEC (s. v. *mançanilla*) sols es refereix a un «vi blanc que es fa en certs punts d'Andalusia», actualment és conegut com a raïm a la Marina d'Alacant. L'ALDC el va arregar a Xàbia i jo, a Jesús Pobre [DFavà, p. 177]. Pel que fa al *marsala*, el mateix DIEC es limita a escriure: «Vi fet a Sicília».

- BOSCH, Andreu (1997): *Edició dels registres d'estimes de fruita de la Barracelleria a l'Alguer durant el primer terç del XIX. Estudi dels noms de la fruita*. (Tesina). Universitat de Barcelona.
- CABRÉ, M. T. i LORENTE, M. (1991): *Els Dictionaris catalans de 1940 a 1988*. Publicacions Universitat de Barcelona.
- CARA, Alberto (1889): *Vocabolario botanico sardo-italiano*. Cagliari.
- CETTOLINI, Sante (1897): *Elenco delle principali uve sarde*, «Italia Enologica» 14. Cagliari [p. 39-50].
- COLOMINA I CASTANYER, J. (1991): *El valencià de la Marina Baixa*. València.
- COMENGE, Miguel (1942): *La vid y los vinos españoles*. Madrid.
- DAG = *Diccionari Aguiló* (1915-1934): 8 vols. Barcelona.
- D_{Busa} = COLON G. i SOBERANAS A. J. (1987): *El «Diccionario latín-catalán y catalán-latín» de Elio Antonio de Nebrija y Gabriel Busa. Barcelona, 1507*. Barcelona.
- DCVB = ALCOVER, A. M. i MOLL, F. de B. (1930-1962): *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vols. Palma de Mallorca.
- D_{deF} = DE FIGUEIREDO, Cândido (1936): *Dicionário da Língua Portuguesa*. 2 vols. (5^a ed.) Lisboa.
- DECat = COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. 9 vols. Barcelona.
- DEI = BATTISTI, C. i ALESSIO, G. (1950-1957): *Dizionario etimologico italiano*. 5 vols. Firenze.
- DES = WAGNER, Max L. (1960-1964): *Dizionario Etimologico Sardo*. 3 vols. Heidelberg.
- DEsc = ESCRIG, Josep (1851): *Diccionario valenciano-castellano*. 2 vols. València.
- DFavà = FAVÀ I AGUD, Xavier (2001): *Diccionari dels noms de ceps i raïms. L'ampelonímia catalana*. Barcelona.
- DGLC = FABRA, Pompeu (1932): *Diccionari General de la Llengua Catalana*. Barcelona.
- Dial. Fil. = VENY, Joan (1993): *Dialectologia filològica*. Barcelona.
- DIEC = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1995): *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona/Palma de Mallorca/València.
- D_{Lab} = LABÈRNIA, Pere (1839-1840): *Diccionari de la llengua catalana*. 2 vols. Barcelona.
- D_{LP} = ACADEMIA DAS CIÊNCIAS DE LISBOA (1976): *Dicionário da Língua Portuguesa*. Lisboa.
- DMGa = MARTÍ Y GADEA, J. (1891): *Novíssimo Diccionario General valenciano-castellano*. Valencia.
- D_{ncF} = RÉZEAU, Pierre (1997): *Le Dictionnaire des noms de cépages de France. Histoire et étymologie*. Paris.
- D_{PF} = HONNORAT, S. J. (1846-1847): *Dictionnaire Provençal-Français ou Dictionnaire de la Langue d'Oc ancienne et moderne suivi d'un vocabulaire français-provençal*. (Ed. de 1971). Marseille.
- D_{San} = SANNA, Josep (1988): *Diccionari català de l'Alguer*. Barcelona/ l'Alguer.
- FEIJÓO, Ino (1987): *Vinos y cavas de España*. Barcelona.
- GDLI = BATTAGLIA, Salvatore (1961 i ss.): *Grande Dizionario della Lingua Italiana*. Torino.
- GUAL CAMARENA, M. (1968): *Vocabulario del comercio medieval*. Tarragona.
- HOHNERLEIN-BUCHINGER, Thomas (1996): *Per un sublessico vitivinicolo*, «Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie», 274. Tübingen.
- LLATAS, Vicente (1959): *El habla de Villar del Arzobispo y su comarca*. Diputación Provincial de Valencia.
- [L_{vin}] = FAVÀ I AGUD, Xavier (2000): "El lèxic de la vinya al diccionari de Pompeu Fabra (DGLC)", dins *La lingüística de Pompeu Fabra, II*. Alacant. Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/ Universitat Rovira i Virgili [p. 291-308].

- MARCÉ, Abbé (1785): *Essai sur la manière de recueillir les denrées de la Province de Roussillon à moindres frais; de les améliorer, ainsi que les terres; et sur les autres avantages qu'elle pourrait retirer*. Perpignan.
- NAVARRO MAS Y MARQUET, J. (1797): *Memoria sobre la viña, su plantación, propagación, reparación, conservación, enfermedades, accidentes, cultivo y vendimia en el Principado de Cataluña*. Barcelona.
- PALMIRENO, Lorenzo (1569): *Vocabulario del humanista*. Valencia.
- PIQUERAS, Juan (1986): *Historia y guía de los vinos valencianos*. València.
- POU, Onofre (1580): *Thesaurus puerilis*. Barcelona.
- RAICH I ESCURSELL, R. M. (1978): *L'agricultura a Catalunya a través d'un manuscrit del s. XV*. (Tesina). Universitat de Barcelona.
- RevSI = *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, XX (1871): Barcelona.
- RÉZEAU, Pierre (1992): "Pour une étude historique et étymologique des noms des cépages en français", *Cahiers de Lexicologie*, 60 (I) [p. 115-129].
- ROIG ARMENGOL, R. (1890): *Memoria acompañatoria al mapa regional vinícola de la Provincia de Barcelona*. Barcelona.
- ROJAS CLEMENTE, S. (1807): *Ensayo sobre las variedades de la vid común que vegetan en Andalucía*. Madrid.
- SERRANO MARTÍNEZ, J. M. (1986): "Distribución espacial y coyuntura del cultivo de la vid en la región de Murcia", *Món mediterrani: Jornades sobre la viticultura de la conca mediterrània*. Diputació de Tarragona/Universitat de Barcelona [p. 174-189].
- TALLAVIGNES, Charles (1910): "Histoire de l'Ampélographie", *Traité Général de Viticulture. Ampélographie, I*. Paris [p. 505-626].
- [TdF] = MISTRAL, Frédéric (1878-1886): *Lou Tresor dòu Felibrige ou Dictionnaire Provençal-français*. 2 vols. (Ed. 1968). Aix-en-Provence.
- TORRA, Pere (1640): *Thesaurus verborum ac phrasium*. Barcelona.
- TRENCHS, Josep (1990): "El vi a la Taula Reial: documents per al seu estudi a l'època del Rei Cerimoniós", *Vinyes i vins: mil anys d'història (Actes i comunicacions del III Colloqui d'Història Agrària)*. Vilafranca del Penedès [I, p. 343-365].
- [TrL] = GRIERA, Antoni (1935-1947): *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*. 14 vols. Barcelona.
- VALCARCEL, Joseph A. (1791): *Agricultura general (y gobierno de la casa de campo)*, VIII. Valencia.
- VENY, Joan (1991): *Mots d'ahir i mots d'avui*. Barcelona.
- [VGar] = GARCÍA SORIANO, J. (1932): *Vocabulario del dialecto Murciano*. Madrid.
- [Vins] = PIQUERAS, Juan (1983): *Els vins valencians*. Universitat de València.

RESUM

Aquest article té dos apartats ben diferenciats. Al primer, hom analitza, en les principals obres de la lexicografia catalana del segle xx, un camp lèxic molt concret: els noms de ceps i raïms (tècnicament, *ampelònims*). Per tant, es valora la selecció de termes que fan el Diccionari Aguiló, el *TrL* de Griera, el *DCVB* d'Alcover-Moll, el *DECat* de Coromines, i el *DIEC*; sense oblidar el *DGLC* de Fabra. Al segon apartat, queden plantejades algunes modificacions d'ampelònims al *DIEC* i, sobretot, s'hi proposa la incorporació (amb definicions

incloses) de nous noms, els quals hom mira de justificar tant diatòpicament com diacrònicament.

Per fer l'estudi disposava de més de quaranta enquestes específiques que es realitzaren al llarg de tota l'àrea catalanòfona, entre 1995 i 1998. També es comptava amb un buidatge sistemàtic de tots els ampelònims coneguts (més de 400) al llarg de la lexicografia catalana, així com força documentació sobre paral·lelismes romànics.

MOTS CLAU: raïm, vinya, lèxic, lexicografia, català.

ABSTRACT

This article has two clearly distinguished sections. In the first I analyse, in the most important works of 20th century Catalan lexicography, a very specific lexical field: the names of vines and grapes (technically *ampelònims*). Thus I evaluate the selection of terms to be found in the Diccionari Aguiló, Griera's TrL, Alcover-Moll's *DCVB*, Coromines's *DECat*, and the *DIEC*; without forgetting Fabra's *DGLC*. In the second part I suggest some modifications of the terms in the *DIEC* and, more importantly, propose the incorporation (including definitions) of new names, which I attempt to justify in both a diatropic and diachronic fashion.

To do this study I used a specific survey of more than forty subjects which I did throughout the entire Catalan speaking territory between 1995 and 1998. I also used a systematic extraction of all known wine terms (more than 400) in all Catalan lexicography, as well as considerable documentation on parallels in other Romance languages.

KEY WORDS: Grape, Vine, Lexicon, Lexicography, Catalan.